

Росен МИЛАНОВ

**Великотърновски университет „Св. св. Кирил и Методий“,
България**

**ЕЗИК, ЛИТЕРАТУРА И ИДЕИ В ДРЕВНОИРЛАНДСКИЯ
АБЕЦЕДАРИЙ „ALTUS PROSATOR“**

Rosen MILANOV

St. Cyril and St. Methodius University of Veliko Tarnovo,
Bulgaria

**LANGUAGE, LITERATURE AND IDEAS IN THE ANCIENT IRISH
ABECEDARIUS “ALTUS PROSATOR”**

Латинската християнска литература в Ирландия е специфична езиковедска, литературна и богословска област. Едно от произведенията на този тип литература е „Altus Prosator“, чийто автор е неизвестен, може би св. Колумба от Йона († 610). В тази статия се разглеждат езиковите специфики, литературните характеристики и богословските идеи в древния християнски химн. В езиково отношение той се отличава с присъствието на чужди заемки и някои нехарактерни форми. От литературна гледна точка представлява абецедарий (азбучна поема) без стъпки, но с рима. В богословска перспектива поемата е своеобразна вероизповед, поетична история на спасението и парафраза на библейската книга „Откровение“. Всички тези обстоятелства правят „Altus Prosator“ най-ценното произведение на древноирландската християнска литература.

The Latin Christian literature in Ireland is a specific linguistic, literary and theological area. One of the works of this type of literature is “Altus Prosator” whose author is unknown, probably St. Columba of Iona († 610). In this article, the linguistic specifics, literary characteristics and theological ideas in the ancient Christian hymn are discussed. Linguistically, it stands out because of the presence of foreign loans and some unusual forms. From a literary point of view, it is an abecedarius (an alphabetical poem) without steps, but with rhyme. In a theological perspective, the poem is a kind of a confession of faith, a poetic history of salvation and a paraphrase of the biblical book “Apocalypsis”. All these circumstances make “Altus Prosator” the most valuable work of Ancient Irish Christian literature.

Ключови думи: латинска литература, християнска поезия, ирландско монашество, християнство, теология.

Keywords: Latin literature, Christian poetry, Irish monasticism, Christianity, theology.

Началата на запазената латинска християнска литература трябва да се търсят във втората половина на II в. В началото са налице предимно жития на светци, базирани върху мъченически актове, и апологии на християнската вяра, както и полемични съчинения. Латинската християнска литература е богата по жанрове поне от IV в. нататък, в нейния златен век – времето на IV и V в., когато, освен проза, вече е налице и развита и добре представена християнска поезия.

Първите произведения на латинската християнска поезия са християнски химни, които със сигурност са били в употреба поне от края на II и началото на III в.; първият християнски поет, чието име и произведения са запазени до днес, е Комодиан (вж. Садов 1904: 469). Двата най-големи поети на западното християнство пък са от времето на IV – V в.: Аврелий Пруденций Климент († сл. 405) и Павлин от Нола († 431).

През следващите векове християнството разширява своята география. През VI в. особена сила придобива ирландското монашество, което има много специфични и самобитни черти и в което се съзират някои паралели с египетското монашество (вж. Бояджиев 1996: 78 – 81). На тази почва в големите ирландски манастири и в обителите, основани от ирландски монаси мисионери, се развива също толкова специфична литературна дейност, характеризираща се с много поетични произведения.

Един от най-известните химни на древноирландската поезия е „Altus Prosator“ – „Великият Творец“ (Columba 1897: 130 – 175). Това произведение се приписва на просветителя на шотландските земи Колумба от Йона († 610), макар че евентуалното негово авторство може да се определи само като правдоподобно, но не и като сигурно (вж. Sidwell 1995: 73).

Какви са езиковите особености на абецедария „Altus Prosator“? Кои са специфичните му литературни черти? И какви богословски идеи присъстват в това лирично произведение?

1. Строеж и езикови специфики на „Altus Prosator“

В англоезичните изследвания отдавна вече се е наложил терминът „християнски латински“ за езика на западните християнски автори поне от V в. нататък¹. Паралелно с този все пак „висок“ латински, сред обикновените жители на Западна Европа по същото време се е говорел т.нар. „народен“ латински език, въз основа на който през второто хилядолетие започват да се оформят националните езици от романската група. Разликата между народния, говорим латински и книжовния, средновековен латински се увеличава пропорционално с хода на вековете.

Ирландският латински език на запазените литературни паметници от времето след началото на V в. е част от средновековния, християнски латин-

¹ По-подробно за „християнския латински“ вж.: Sidwell 1995: 5 – 6.

ски език. Но на свой ред той притежава редица специфики, различаващи го от „континенталния“ латински. Този тип особен латински е наричан от изследователите „хиберно-латински“ (вж. по-подробно Sidwell 1995: 70 – 72). Той се отличава с: 1) наличието на още повече евраизми в сравнение с континенталния латински; 2) различно изписване на някои думи (често с гръцки или еврейски произход); 3) наличие на „екзотични“ думи – пак често с чужд произход; 4) не на последно по важност място – опити за рима в лиричните произведения.

„*Altus Prosator*“, един от паметниците на хиберно-латинския език, е **азбучен химн**, каквито в латинската литература се наричат абецедарии (вж. Sidwell 1995: 73). Такива азбучни химни са присъствали и по-рано в латинската литература – например в творчеството на бл. Августин от Хипон († 430) (вж. Augustinus 1865: 23 – 32). Паралел може да се направи и с други произведения от други епохи и на други езици, например с „Азбучна молитва“ на Константин Преславски (IX в.). В древноирландския химн с отделна буква от латинската азбука започва обаче не нов стих, а ново шестостишие (или седмостишие).

Разглежданият тук древноирландски абецедарий се състои от двадесет и три куплета, първият от които е изграден от седем стиха, а останалите – от по шест стиха, като за вероятната причина за това са изказвани различни предположения (вж. Wesseling 1988: 47). В реда на буквите липсва отделна буква *U*, което е в традицията на древната употреба на латиницата, където често знакът за *u* и *v* е един и същ, а разлика се е правела само при произнасянето.

В отделните куплети „не се съзира метрика“ (Wesseling 1988: 47) и може да се говори само за „ритмическа“, не за „сричкова метрика“ (Sidwell 1995: 73), но пък е налице едно нехарактерно за по-ранната латинска дохристиянска, нехристиянска и християнска поезия – наличието на **своеобразен вид рима**. Тук отделните редове, които се състоят от по шестнадесет срички, не се римуват един с друг, но еднакви или подобни завършеци на думи присъстват в двете отделни части на всеки стих, състоящи се от по осем срички. Например – от началото на поемата:

*Altus Prosator vetustus/ dierum et ingenitus
erat absque origine/ primordii et crepidine...*

Такъв вид рима е налице във всеки един ред на поемата; за това помага и свръхупотребата на конструкцията ***ablativus absolutus*** (самостоятелен аблатив), която често осигурява еднакви завършеци на първата и втората част от реда.

В текста на древноирландското стихотворение са налице **гръцки и еврейски заемки**, които са минали отново през гръцки и се намират в традицията на новозаветния текст и неговите латински преводи и църковната литература до това време. Някои от тези думи са в употреба още в латинската дохристиянска литература – например съществителните нарицателни *barathrum* – „пропаст, бездна“ (ст. 4 в буква *D*), *machina*, *harmonia* (ст. 1 в буква *E*), *aether* – „ефир“

(ст. 1 в буква *F*), *thesaurus* – „съкровище“ (ст. 5 в буква *I*), *gigantes* (ст. 3 в буква *K*), *abyssus* – „бездна“ (ст. 2 в буква *M*), *gyrus* – „кръг“ (ст. 4 в буква *Q*), *lampades* – „светилници“ (ст. 5 в буква *Q*), *poliandria* – „многомъжие“ (ст. 2 в буква *T*), *climacter* – „прелом; в случая – висини“ (ст. 1 в буква *V*), *problemata* – в случая „загадки“ (ст. 6 в буква *V*), *ymnus* (ст. 1 в буква *Y*), *zelus* – „гняв“ (ст. 1 в буква *Z*); съществителните собствени имена *Cocytus*, *Charybdes* (ст. 5 в буква *K*), *Thetis* (ст. 3 в буква *V*); прилагателните *tyrannicus* (ст. 1 в буква *K*), *prophetalis* – „пророчески“ (ст. 6 в буква *O*), *aethralis* – „ефирен“ (ст. 5 в буква *T*), *tropicus* – „образен“ (ст. 6 в буква *V*). *Iduma* – „ръка“, в ст. 3 на буква *M* е от еврейски произход, нехарактерна за „континенталния“ християнски латински. Други думи пък вече са били в неминуема употреба, породена от нуждите на християнската религия: *angelus* и *archangelus* (ст. 1 в буква *B*), *diabolus* (ст. 2 в буква *G*), *Genesis* – „Битие“ (първата книга от Библията) (ст. 2 в буква *P*), *Israheliticus* (ст. 6 в буква *Q*), *Moyses* (ст. 6 в буква *Q*). Името на Христос се среща и в традиционния латинизиран вариант *Christus* (ст. 4 в буква *A*, ст. 2 в буква *Z*), и в нехарактерен вариант, сходен с писането в гръцки – *Xristus* (ст. 1 в буква *X*).

От употребата на гръцки заемки и тяхната интерпретация може да се направи предположение, че авторът на текста е владеел в някаква степен гръцки². Това е в съгласие с посочените по-горе характеристики на хиберно-латинския, богат именно на гръцки заемки (вж. Sidwell 1995: 72), а и свидетелства за образоваността и културата на древноирландския поет.

2. Литературни особености на „Altus Prosator“

На първо място сред **литературните извори**, използвани от автора на „Altus Prosator“, е **библейският текст**, който е бил и в богослужебна употреба в Древната църква. В химна присъстват най-много отпратки към последната книга на Новия завет – „Откровение“. На много места се забелязва прякото влияние и на първата книга на Стария завет – „Битие“, говореща за сътворяването на света, небесните сили и човека, за отстъплението на онази част от ангелите, които стават демони, за грехопадението на първата човешка двойка. В шестостишието под буква *X* се визират думи на Христос от беседата с Неговите ученици, присъстваща в т.нар. „синоптични“ евангелия: според Матей – глава 24, според Марк – глава 13, според Лука – глава 21. Във второто шестостишие (под буква *B*) се съзира познаване на послания на апостол Павел (до римляните и до колосяните). В ст. 4 на шестостишието под буква *T* пък може да се открие връзка с известния разказ за възкресяването на мъртвите от глава 37 на книгата на пророк Йезекиил: *compagines ossibus animabus aetheralibus...* („след като костите са се събрали с ефирните души...“).

Авторът очевидно познава и **древната дохристиянска литература**, тъй като споменава персонажи от нея (например в шестостишието под буква *V*,

² За познаването на гръцкия в Средновековна Ирландия вж. Stanford 1970: 22 – 27.

както и в това под буква *K*). Има хипотези, че влияние върху поемата са оказали и **древноирландски митове** (вж. Wesseling 1988: 47).

Един от основните **литературни похвати**, забелязващи се лесно в поемата, е употребата на т.нар. „**светлинна лексика**“. Свързани със светлината могат да бъдат глаголи, като *praeifulgeo* – „сияя“ (ст. 6 в буква *D* – *praeifulgeris*), а също така и съществителни, като *claritas* – „блясък“ (ст. 2 в буква *A* – *claritate*) и самата дума за „светлина“ – *lumen*, която в традицията на християнската литература се нарича „истинска“ (ст. 6 в буква *D* – *veri luminis*).

Шестостишието под буква *Q* се определя от някои изследователи като „загадъчно“ (Wesseling 1988: 48); дори има предположения, че поемата е построена огледално върху него (вж. Wesseling 1988: 48). Това шестостишие се спира на едно много важно събитие в старозаветната история – получаването на скрижалите с Божиите заповеди, където величието на Бог е описано вече и с **лексика, въздействаща** не само върху зрението (каквато е светлинната лексика), а и **върху слуха**: *tonitrua ultra modum sonantia* – „гръмотевици, свръх мярка ечащи“; звукът пък е *clangor* – „звън“. Това въздействие върху слуха се съчетава отново с познатата светлинна лексика (ст. 5 – 6), въздействаща върху очите.

В древноирландския християнски химн, наред със светлинната лексика и лексиката, описваща други силни сетивни въздействия, се рисуват още **образни картини**. За засилване на създаваните усещания спомага честото използване на **превъзходни степени** (например в шестостишията под букви *A*, *D*, *P*, *V*, *X*). Това въщност е характерно и за богослужението в църквата от древни времена до днес.

В „*Altus Prosator*“ се задават и **реторични въпроси**, каквото е например цялото шестостишие под буква *Q*:

*„Кой на обещаната Господня планина Синай възлезе,
кой чу гръмотевици, свръх мярата ечащи,
и звука гръмовен, мощен на рога?
И кой видя свистящи в кръг светкавици,
светилници и да се удрят копия и ножове,
освен съдията на Израил Мойсей?!“³*

3. Богословски и духовни специфики на „*Altus Prosator*“

„*Altus Prosator*“ в литературно отношение представлява, както бе посочено, азбучен химн – абecedарий. Но този химн може да се разглежда от

³ *Quis ad condictum Domini montem ascendit Sinai?
Quis audivit tonitrua ultra modum sonantia,
quis clangorem perstreperere inormitatis buccinae?
Quis quoque vidit fulgura in gyro coruscantia,
quis lampades et iacula saxaque collidentia,
praeter Israhelitici Moysen iudicem populi?*

богословска гледна точка и като своеобразна **вероизповед**. Възможен е един паралел със Символа на вярата, който несъмнено е бил познат на автора на поемата. Такъв паралел е основан върху самия строеж на химна, където още в първото шестостишие се изповядва вярата в Троицния Бог и същевременно се отрича и езическото многобожие:

*„Великият Творец – Старият по дни –
без начало и причина на произход –
беше нероден, е и ще бъде във вечни и безкрайни векове.
А Негов Син Единороден е Христос; и Светият Дух
в неизменната Божествена слава е съвечен:
не три бога изповядваме, но говорим с вяра правилна,
че Бог един в три Лица преславни има“⁴.*

Вярата, чийто израз е даден в шестостишието под буква *A*, а и в целия химн, е „здрава, правилна“ (*salva*). Налице е едно имплицитно отхвърляне на ересите и нехристиянските учения от първите векове в историята на Християнската църква – гностицизъм, манихейство, арианство и др.

След изповедта на Единия Бог в Три Лица се поставя началото на своеобразна поетична „**история на спасението**“ – т.е. описание на творчеството на Бог и Неговата грижа и действия, водещи към спасението на човека:

*„Добри ангели, архангели и чинове на
начала, престоли, власти и сили Той създаде,
за да не бъдат бездейни добротата
и величието на Троицата във всички щедри дарове...“⁵*

Бог, както е и в текста на първата библейска книга „Битие“, сътворява небесните сили. Тези небесни сили са назовани (ст. 1 – 2 в буква *B*) в духа на споменаването им от ап. Павел (вж. Еф. 1:21; Кол. 1:16). Подобно на знаменитото „Слово 38“ на Григорий Богослов († сл. 395) (вж. Gregorius 1857: 324A), и в „*Altus Prosator*“ причината за Божието творчество е „Добротата да не бъде бездейна“ – така може да се преведе латинското *otiosa*. Още една препратка към творчеството на Григорий, макар и само хипотетична, може да се долови в шестостишието под буква *E*, където човекът е създаден последен, за да царува над другите създания (срв. Gregorius 1857: 324A).

⁴ *Altus prosator, vetustus dierum et ingenitus
erat absque origine primordii et crepidine,
est et erit in saecula saeculorum infinita;
cui est unigenitus Christus et sanctus spiritus
coaeternus in gloria deitatis perpetuae.
Non tres deos depromimus sed unum Deum dicimus,
salva fide in personis tribus gloriosissimis.*

⁵ *Bonos creavit angelos ordines et archangelos
principatum ac sedium potestatum virtutum
uti non esset bonitas otiosa ac majestas
trinitatis in omnibus largitatis muneribus...*

Луцифер, както е наречен сатаната, дяволът, в съгласие с библейското и светоотеческото разбиране, е паднал ангел, който увлича и други „отстъпили ангели“ (ст. 3 в буква *C*). В следващото шестостишие (*D*) той е наречен „голямата змия“ – *draco magnus*. Това несъмнено стои във връзка с текста на последната библейска книга „Откровение“, където именно присъства названието „древна змия“ (Откр. 20:2). Книга „Откровение“ не е била и не е в богослужбена употреба поради своята тайнственост и нужда от специално тълкувание, но пък очевидно е била много добре позната на автора на „*Altus Prosator*“, като се използва широко там: така е и в стихове 5 и 6 на същото шестостишие, където „голямата змия“ повлича „в бездната“ една трета от „звездите“ – т.е. една трета от небесните сили (срв. Откр. 12:4).

В шестостишията *E* и *F* се описва сътворяването на света. „И Бог видя всичко, което Той създаде; и ето то беше твърде добро“ (Бит. 1:31) – към това авторът поглежда с присъщата на химна поетичност, заявявайки, че Бог е пожелал да съгради „зданието и хармонията на света“ (*mundi machinam... et harmoniam* – ст. 1 в буква *E*).

В шестостишие *G* действието се пренася по-нататък в историята на човешкия род, като се преминава към сътворяването на първата човешка двойка, а също така и към грехопадението. Светлите поетични краски се сменят с мрачни картини, както се е случило със самата човешка история след тъжното преломно събитие.

В шестостишията *M* и *N* е налице и описание на мъките с картини от библейския текст, което е в контраст със светлинната лексика, характерна изобщо за християнската литература, а и в частност за разглеждания химн. Но с обрисването на две противоположни картини по-ясно изпъква контрастът между едната и другата: грозотата на ада и неговите населници – красотата на рая и неговите жители.

В шестостишие *O* още по-ясно се продължава линията на книга „Откровение“. Всъщност може да се твърди, че „*Altus Prosator*“, освен азбучен химн, своеобразна вероизповед, поетична история на спасението, е и един вид **лирична парафраза на книга „Откровение“**.

В шестостишието под буква *P* се говори за рая, описан в книга „Битие“, като може да се открие още един израз от „Откровение“ – *folia salutifera*, „листата животворни“ са „листата“ на дървото на живота, които „носят изцеление“.

Шестостишието под буква *R* започва с думи от книга „Откровение“ – Христос е наречен *Rex regorum* – „Цар на царете“ (Откр. 17:14; 19:16). Тук е вплетена и старозаветната мисъл за „деня на гнева“ – *dies irae*, която е получила израз и в „Откровение“ (Откр. 6:17) и се отнася до заставането пред „Господното съдилище“ (*tribunal Domini*).

В буква *Y* присъства отново светлинна лексика, която възнася ума към щастливата вечност, пак през призмата на книга „Откровение“:

*„Когато химни песенни звучат с усърдие,
от ангелите хиляди, в свети танци пеещи отново и отново,
и от пълните с очи четири животни
с двадесет и четирите блажени старци,
под нозете на Божия Агнец хвърлящи венците си,
във вечността трикратно Троицата се възхваля“⁶.*

В последния куплет (Z) от своеобразната история на света става ясна частта на добрите и частта на Божиите противници:

*„Яростната сила огнена ще погълне враговете,
които не желаят да повярват, че Христос от Бог-Отец дошъл е;
ние пък веднага ще се извисим и ще Го посрещнем;
и така ще бъдем с Него – според достойнството в обители различни
за заслуги вечни на наградите,
пребъдвайки в слава от векове във векове!“⁷*

Поемата **започва и завършва с вечността** – тази, от която Бог сътворява света, и тази, в която ще влязат истинските християни. За написването на химна древният автор не се интересува от събитията в старозаветната история, нито дори от тези в новозаветната, както е в редица литературни произведения от християнската древност, превръщащи се в поетична или прозаична парафраза на библейския текст. Очевидно ирландският автор не си е поставял такава задача, а за причините може да се излагат единствено хипотези. Със сигурност ограниченият от азбучния характер обем на възможните теми е от съществено значение. Има предположения, както бе посочено, за съзнателно търсено изграждане на огледален литературен образ в своеобразния мисловен свят (вж. Wesseling 1988: 48⁸). Най-вдъхновяващо би било обаче да се мисли с поглед към духовните търсения и идеали на автора – монах от VI в. в Средновековна Ирландия. Пред неговия физически взор са зелените поля на острова и сините, сякаш безбрежни води на океана; пред духовния му взор пък е Свещеното писание, което започва с описанието на сътворяването на света в книга „Битие“

⁶ *Ymnorum cantionibus sedulo tinnientibus
tripudiis sanctis milibus angelorum vernantibus
quattuorque plenissimis animalibus oculis
cum viginti felicibus quattuor senioribus
coronas admittentibus agni Deo sub pedibus
laudatur tribus vicibus Trinitas aeternalibus.*

⁷ *Zelus ignis furibundus consumet adversarios
nolentes Christum credere Deo a Patre venisse
nos vero evolabimus obviam ei protinus
et sic cum ipso erimus in diversis ordinibus
dignitatum pro meritis praemiorum perpetuis
permansuri in gloria a saeculis in saecula.*

⁸ Всъщност цялата статия на авторката е построена върху идеята за огледалността на химна.

и завършва със събитията от последните дни на този свят, Второто Христово пришествие, вечните мъки за отхвърлящите Божественото добро и вечното щастие на онези, които обичат Бог. От гледна точка на тази вечна перспектива, в която се намира физическият и мисловният хоризонт на ирландския монах, е логично в ограничения обем на абецедария да се включат именно темите за вечността. Така и постресавашите за очите и слуха картини от енигматичното шестостишие под буква Q придобиват значение на образи, отнасящи се индиректно към величието на вечността и присъстващия в нея Бог.

Заклучение

В езиково отношение древноирландският химн „Altus Prosator“, чието авторство се приписва на св. Колумба от Йона, е представител на хиберно-латинския език, характерен за ранносредновековна Ирландия. Той представлява абецедарий – азбучен химн, състоящ се от двадесет и три куплета, първият от които съдържа седем стиха, а останалите – по шест. В тях няма метрика, но пък присъства рима в края на двете части на всеки стих. Това се осигурява много често с наличието на конструкцията *ablativus absolutus*. Една много характерна за хиберно-латинския черта, която се наблюдава и в разглеждания химн, е наличието на заемки от гръцки и еврейски език, понякога нехарактерни дори за „континенталния“ християнски латински. Наблюдава се също така и нетрадиционно изписване на някои думи.

Литературните похвати, чието използване прави особено впечатление, са свързани с използването на епитети от т.нар. „светлинна лексика“. Същевременно, понеже обширно място заемат описанията на отстъплението на част от ангелите, грехопадението на първата човешка двойка и вечните мъки и въздаянието за противниците на Бог, светлите краски се редуват с тъмни. Освен това в поемата присъства и лексика, свързана с въздействието върху слуха. Рисуваните картини са силно впечатляващи, като тяхното въздействие се осигурява и от характерната за християнското богослужение употреба на превъзходна степен на прилагателни имена.

Древноирландската поема, приписвана на Колумба от Йона, освен абецедарий, в богословско отношение е и вероизповед, която започва от изповядването на Единия Бог в три Лица, минава през признаване и описване на Божието творчество и завършва с участието на добрите и злите. Химнът може да се разглежда и като история на спасението в стихове. Това личи от реда на темите след първия стих: сътворяването на небесните сили, отстъплението на дявола и другите паднали ангели, сътворяването на човека и неговото грехопадение. Тази история на спасението обаче не продължава със следващи старозаветни и новозаветни събития – поради ограничения обем и поради желанието на автора да се съсредоточи върху вечността, от която започва и с която завършва поемата. По тази причина и заради обширното използване на книга „Откровение“

азбучното стихотворение се превръща и в поетична парафраза на последната библейска книга.

В заключение, поради своите езикови специфики и литературни качества, а най-вече заради своите духовни идеи „Altus Prosator“ може да се смята за **най-важния, емблематичен и ценен литературен паметник на древноирландската монашеска и християнска литература.**

БИБЛИОГРАФИЯ

Бояджиев 1996: Бояджиев, Р. *Ранно западноевропейско монашество*. София: Veritas & Pneuma Ltd. // **Boyadzhiev 1996:** Boyadzhiev, R. *Ranno zapadnoevropeysko monashestvo*. Sofia: Veritas & Pneuma Ltd.

Садов 1904: Садов, А. Латинская древне-христианская поэзия. – В: *Христианское чтение*, 10, 469 – 492. // **Sadov 1904:** Sadov, A. Latinskaya drevne-hristianskaya poeziya. – In: *Hristianskoe chtenie*, 10, 469 – 492.

Augustinus 1865: Augustinus Hipponensis. Psalmus contra partem Donati. – In: *Patrologiae cursus completus. Series Latina (PL)*, Vol. 43. Paris: J. P. Migne (ed.), col. 23 – 32.

Columba 1897: Columba Hiensis. Altus Prosator. – In: *Lays of Iona and Other Poems*. London: Longmans, Green, and Co, 130 – 175.

Gregorius 1857: Gregorius Nazianzenus. Oratio 38. – In: *Patrologiae cursus completus. Series Graeca (PG)*, Vol. 36. Paris: J. P. Migne (ed.), col. 9 – 664.

Sidwell 1995: Sidwell, K. *Reading Medieval Latin*. Cambridge: University Press.

Stanford 1970: Stanford, W. Towards a History of Classical Influences in Ireland. – In: *Proceedings of the Royal Irish Academy: Archaeology, Culture, History, Literature*, Vol. 70, pp. 13 – 91.

Wesseling 1988: Wesseling, M. Structure and Image in the “Altus Prosator”: Columba’s Symmetrical Universe. – In: *Proceedings of the Harvard Celtic Colloquium*, Vol. 8, pp. 46 – 57.